

Δημήτρης Σαραφιανός Η δίκη της 17 Νοέμβρη: Μια πρώτη νομικοπολιτική αποτίμηση

Με την ολοκλήρωση της ακροαματικής διαδικασίας της δίκης κατά των κατηγορουμένων που φέρονται ως συμμετέχοντες στην Ε.Ο. 17 Νοέμβρη και πριν την έκδοση της σχετικής αποφάσεως, μπορεί κανείς να διαπιστώσει μια σειρά κρίσιμων νομικοπολιτικών ζητημάτων που χαρακτήρισαν ολόκληρη τη διαδικασία και κατατάσσουν τη δίκη αυτή ως ένα παράδειγμα παραβίασης δικαιωμάτων, αλλά και ανάδειξης των αντιφάσεων που ενέχει στο σύνολό της η αντιτρομοκρατική εκστρατεία.

Δύο είναι οι βασικοί πυλώνες επί των οποίων δομήθηκε ολόκληρη η προδικασία και η δίκη: η με κάθε μέσο προσπάθεια ανάκαμψης αποδεικτικών στοιχείων για την καταδίκη των κατηγορουμένων και η αποσιώπηση των πολιτικών χαρακτηριστικών της δίκης. Οι πυλώνες αυτοί ήταν αναγκαίοι για να επιτευχθούν οι παιδαγωγικοί στόχοι της δίκης: να προβληθεί στην κοινωνία ότι οι διωκτικές αρχές μπορούν να δρουν αποτελεσματικά χωρίς να κατασκευάζουν όμως ενόχους και να καταδειχθεί ότι η δράση των ενόπλων οργανώσεων δεν είναι απλά αναποτελεσματική, αλλά αντιδημοκρατική και αντικοινωνική. Μέσα στα πλαίσια αυτά, οι παραβιάσεις συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων εξελίχθηκαν σε

ένα αναγκαίο κακό, μια παράπλευρη απώλεια, που από τη μια συντελεί βέβαια στην κατατρομοκράτηση της κοινωνίας, από την άλλη όμως απειλεί να δυναμιτίσει την απαιτούμενη συναίνεση για την «πάταξη της τρομοκρατίας», καθώς η αναίρεση δημοκρατικών ελευθεριών μπορεί (και επιχειρείται σήμερα) να νομιμοποιηθεί μόνο στο όνομα της ίδιας της δημοκρατίας.

Ο δεύτερος πυλώνας ήταν και ο πιο σημαντικός. Τυχόν μετατροπή της δίκης σε βήμα αντιπαράθεσης για την αναγκαιότητα (ή μη), για την αποτελεσματικότητα (ή μη) της ένοπλης πάλης και της πολιτικής βίας εν γένει στις σημερινές κοινωνικές συνθήκες μπορούσε να δημιουργήσει ιδιαίτερα προβλήματα στην κυρίαρχη σήμερα αντίληψη περί δημοκρατίας: «η δημοκρατία νοείται μόνο μέσω του διαλόγου εντός των θεσμών. Όποιος δεν περιορίζει τη δράση του σε αυτά τα πλαίσια τίθεται αυτομάτως εκτός «δημοκρατικού πολιτεύματος»¹. Η αντίληψη αυτή προσδιόρισε τόσο τα όρια ανοχής του δικαστηρίου στις καταθέσεις των μαρτύρων υπερασπίσεως (με αποτέλεσμα την αποβολή δύο εξ αυτών – Μπουκετσίδη - Παλαισιδής) και την ανεκτικότητα που επιδείχθηκε από το δικαστήριο στα σχετικά σχόλια του Τακτικού Εισαγγελέα, όσο και τα όρια των ιδίων των αποφάσεων του δικαστηρίου για

την έννοια του πολιτικού εγκλήματος και για την αμοδιότητα του δικαστηρίου.

Ειδικότερα,

α) η υιοθέτηση από το δικαστήριο της (στενής) αντικειμενικής θεωρίας για την έννοια του πολιτικού εγκλήματος και ο περιορισμός της μόνο στα εγκλήματα που στρέφονται ενάντια στο πολίτευμα (εσχάτη προδοσία) απέκλειε εκ των προτέρων μια (νομικά σημαντική) αναζήτηση είτε ως προς τα κίνητρα των μελών της οργάνωσης (με βάση την υποκειμενική θεωρία) είτε και ως προς την αναλογικότητα σκοπών και μέσων που χρησιμοποιήθηκαν για την επίτευξη αυτών των σκοπών (με βάση τη μεικτή θεωρία). Με αυτό τον τρόπο, τόσο οι μάρτυρες υπεράσπισης όσο και οι αγορεύσεις καλούνταν να περιορισθούν στα πραγματικά γεγονότα της τέλεσης των πράξεων ή (έστω) στα στοιχεία που αφορούν την προσωπικότητα του κατηγορουμένου. Η πολιτική σημασία των πράξεων εξοβελίσθηκε ως (νομικά μη σημαντική) φιλολογία. Ο αντιδικτατορικός αγώνας, η κρατική τρομοκρατία, η (όποια) σημασία της ένοπλης πάλης για την οικοδόμηση μιας επαναστατικής-ανατρεπτικής διεξόδου από τη βαρβαρότητα του καπιταλισμού καθίστανται με την απόφαση αυτή οι μεγάλοι Αιόντες της δίκης. Μόνο που βέβαια ένα τέτοιο αποτέλεσμα ενέχει σημαντικές αντιφάσεις. Αντιφάσεις νομικές, αλλά και πολιτικές. Κατ' αρχάς, η απόφαση αυτή έρχεται σε αντίθεση με όλες τις διεθνείς αποφάσεις που επιχειρούν να προσδιορίσουν την τρομοκρατία ως το αδίκημα που πλήττει σοβαρά ή καταστρέφει τη δημοκρατία, τα θεμελιώδη δικαιώματα και το κράτος δικαίου, δηλαδή ως το κατεξοχόν έγκλημα κατά του πολιτεύματος². Κατά δεύτερον, η προσπάθεια να προσδιορισθεί η «τρομοκρατία» και η πολιτική βία ως κάτι εντελώς ξένο από τη

δημοκρατία (το κατεξοχόν Έτερό της) και να τεθεί εξ ορισμού ο «τρομοκράτης» έξω από την έννοια του πολιτικού εγκλήματος έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τις διατάξεις του Συντάγματος. Οι συνταγματικές προβλέψεις της απαγόρευσης έκδοσης αλλοδαπού για την υπέρ της ελευθερίας δράση του, της συμμετοχής λαϊκών δικαστών στις δίκες που αφορούν πολιτικά εγκλήματα και κυρίως η ίδια η καθιέρωση του δικαιώματος αντίστασης θεμελιώνουν ένα πλαίσιο αναγνώρισης της βίας ως στοιχείου άσκησης της πολιτικής και, πολύ περισσότερο, αναγνώρισής της σε τελευταία ανάλυση ως μέσου επίτευξης της ελευθερίας και της δημοκρατίας³. Οι συντάκτες των φιλελεύθερων συνταγμάτων, λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη και την ιστορική εμπειρία των ανελεύθερων καθεστώτων που παρουσιάζονται υπό τον μανδύα του δημοκρατικού καθεστώτος, φαίνεται πως είχαν πολύ μεγαλύτερη επίγνωση της βίας που ασκείται και μέσω του ίδιου του κράτους αλλά και μέσω μιας σειράς κοινωνικών καταναγκασμών, ώστε να θεωρούν ότι η δημοκρατία δεν αποτελεί ένα τόπο έξω και πέρα από τη βία, αλλά θεμελιωμένο σε αυτή⁴ (εν αντιθέσει με εκείνους τους επιγόνους τους που αναγορεύουν το διάλογο σε μια ηθική υπερ-αξία που υπερπροσδιορίζει και την έννοια της δημοκρατίας)⁵. Τέλος, αυτός ο τρόπος αντιμετώπισης της δράσης της 17N άφησε έκθετη τη δίκη στα μάτια του ευρύτατου κοινού που αν για κάτι είναι βέβαιο, είναι ότι αυτή η δράση στοιχειοθετεί τον σκληρό πυρήνα της έννοιας του πολιτικού εγκλήματος⁶.

β) αναγκαία προϋπόθεση για να μην ξεφύγει η δίκη από τα προαναφερθέντα όρια της ήταν επίσης και η απουσία του κοινού αισθήματος δικαίου από τα έδρανα των δικαστών. Όμως ο αποκλεισμός των ενόρκων από τη δίκη –που μεθοδεύτηκε με τον νόμο

2928/01– έρχεται σε εξόφθαλμη αντίθεση με τη διάταξη του άρθρου 97 του (πρόσφατα αναθεωρημένου) Συντάγματος, αφού σε κάθε περίπτωση –και αν ακόμη δεν θεωρηθούν ως πολιτικά τα συγκεκριμένα εγκλήματα– τα μεικτά ορκωτά δικαστήρια είναι εκ του Συντάγματος αρμόδια για την εκδίκαση των κακουργημάτων. Η προσπάθεια μάλιστα να περιορισθούν τυχόν εκπλήξεις (ακόμα και ως προς τον επικοινωνιακό τρόπο διαχείρισης της δίκης) οδήγησε την κυβέρνηση στην ψήφιση του εκτρωματικού νόμου 3028/2002, που αφενός μεν περιορίσε τη δημοσιότητα της δίκης, αφετέρου δε υιοθέτησε σύστημα προεπιλογής των δικαστών που μπαίνουν στην κληρωτίδα της συνθέσεως με αποτέλεσμα τόσο την παραβίαση του άρθρου 8 του Συντάγματος (περί του δικαιώματος στον φυσικό δικαστή) όσο και τη διάκριση των δικαστών σε δικαστές α΄ και β΄ κατηγορίας. Διάκριση που επικυρώθηκε από τη σχετική απόφαση του δικαστηρίου...

Ως προς τον πρώτο πυλώνα –της με κάθε μέσο απόδειξης της κατηγορίας– οδήγησε το δικαστήριο σε εξαιρετικά προβληματικές αποφάσεις. Η πανθομολογούμενη ένδεια των αποδεικτικών στοιχείων και πρωτίστως της ποιότητας των μαρτυρικών καταθέσεων κατηγορίας στένευε τα περιθώρια για την έκδοση μιας πειστικής τελικής απόφασης. Οδηγηθήκαμε έτσι σε μια σειρά αποφάσεων και δικονομικών πρακτικών που υπερβαίνουν –ακόμα και για την κοινή συνείδηση– τα όρια που χαράζουν οι συνταγματικές εγγυήσεις υπέρ των κατηγορουμένων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα η επικύρωση του Άγους του Ευαγγελισμού, η αποδοχή της ανάγνωσης προανακριτικών απολογιών που αποτελούσαν προϊόν βασανιστηρίων και ελήφθησαν από αναρμόδιο –για κακουργήματα– όργανο (αστυνομικό και εισαγγελέας), η αποδοχή της ανάγνωσης

των ανακριτικών απολογιών που ελήφθησαν με την αποδεδειγμένη παρουσία ενόπλων αστυνομικών, οι «ποσοστιαίες» αναγνωρίσεις, οι «προϊούσες» μνήμες, οι εξόφθαλμες πιέσεις προς τους κατηγορουμένους να καταθέσουν εναντίον άλλων κατηγορουμένων με το μαστίγιο της εξοντωτικής ποινής και το καρότο της ελικρινούς μεταμέλειας. Εντέλει ως μόνο πειστικό αποδεικτικό εργαλείο παρέμεινε η μαρτυροποίηση των συγκατηγορουμένων, που βέβαια προσκρούει στη ρητή απαγορευτική διάταξη του άρθρου 211^Α ΚΠΔ., με την οποία απαγορεύεται η χρήση των απολογιών κατηγορουμένων ως το μόνο αποδεικτικό θεμέλιο της ενοχής άλλων κατηγορουμένων. Εξ ου και οι νομικές ακροβασίες που επιχειρήθηκαν προκειμένου να παρακαμφθεί η διάταξη με καινοφανή επιχειρήματα (όπως ότι ο ν. 2928/01 κατήγγησε σιωπηρώς τη διάταξη ειδικά για τις περιπτώσεις του οργανωμένου εγκλήματος ή ότι εάν οι συγκατηγορούμενοι είναι πολλοί, η διάταξη δεν ισχύει...).

Είναι παρά ταύτα προφανές ότι οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων ανατρέπουν το στόχο να αποδειχθεί η ενοχή των κατηγορουμένων –και συνακόλουθα η αποτελεσματικότητα της δράσης των δικαστικών αρχών– χωρίς εκπτώσεις από κατοχυρωμένα δικαιώματα. Η προσπάθεια να ελεγχθεί επικοινωνιακά η δίκη (και με την απουσία της τηλεόρασης) και η απόφαση για την απομάκρυνση του κλαβού –που δημιούργησε αρχικά την αίσθηση ότι το δικαστήριο δεν θα ανεχθεί παραβιάσεις δικαιωμάτων– αποδείχθηκαν πολύ λίγες και πολύ μακρινές εν σχέσει με την τελική «γεύση» της δίκης που χαρακτηρίστηκε περισσότερο από τις δυο τοποθετήσεις της εισαγγελικής αρχής «και για όσα ξέχασα να πω... καταδικάστε τους!», «τα χρήματα των ληστειών χρησιμοποιήθηκαν για την πολυτελή και πολυμελή

υπεράσπιση»!! Το χάσμα που έχουν ανοίξει οι προαναφερθείσες αντιφάσεις της δίχης δύσκολα θα γεφυρωθεί με την τελική απόφαση του δικαστηρίου.

Εν τέλει, η διαδικασία της δίχης –σε συνδυασμό με τη σωρεία των σχετικών θεσμικών μέτρων που οδηγούν στη διαμόρφωση ενός αυταρχικού θεσμικού πλαισίου, πέρα και έξω από τα όρια των κείμενων συνταγματικών διατάξεων (συμφωνία έκδοσης ΕΕ-ΗΠΑ, ευρωπαϊκό και εγχώριο τρομονόμο, ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και παροχής αποδείξεων, πλαίσιο ασφάλειας των Ολυμπιακών Αγώνων, περιορισμός διαδηλώσεων κ.λπ., κ.λπ.) αποδεικνύουν ότι οι δείκτες του ρολογιού των δημοκρατικών δικαιωμάτων κινούνται ολοταχώς προς τα πίσω...

Σημειώσεις

1. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στη Σύσταση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 5-9-01 «Οι ιδεολογίες είναι νόμιμες εφόσον εκφράζονται μέσα από το διάλογο και το σεβασμό των δημοκρατικών αξιών», καθώς «στις δημοκρατικές μας κοινωνίες οποιαδήποτε σύγκρουση πολιτικής, κοινωνικής και οικολογικής φύσης μπορεί και πρέπει να επιλύεται μέσα από τους θεσμούς που προβλέπει ένα δημοκρατικό κράτος δικαίου και γι' αυτό τίποτε δεν μπορεί να δικαιολογήσει τη χρήση τρομοκρατικής βίας».

2. Βλ. σχετικά την Α-Π της Ε.Ε. για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, τις κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την καταπολέμηση της τρομοκρατίας της 15-7-2002, καθώς και την απόφαση 56/164/17-12-99 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ.

3. Το επιχείρημα αυτό δεν ανατρέπεται, ακόμα και αν θεωρηθεί ότι η απαγόρευση έκδοσης αλλοδαπού εκ της υπέρ της ελευθερίας δράσης του αφορά μόνο τους αλλοδαπούς που αγωνίζονται κατά δικτατορικών καθεστώτων (περί αυτού βλ. Π.Ι. Παράρα, *Το Σύνταγμα και το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης*, Το Βήμα, 13-1-2001). Η ρήτρα αυτή (που αφορά την υπέρ της ελευθερίας δράση και άρα καταλαμβάνει στο πεδίο εφαρμογής της τη δράση εναντίον κάθε ανελεύθερου καθεστώτος, ήτοι ακόμα και αυτά εντός των οποίων η δημοκρατική πλειοψηφία καταπιέζει με βίαια μέσα τη μειοψηφία – βλ. π.χ. τα προβλήματα των εθνικών μειονοτή-

των αλλά και την μετεμφυλιακή Ελλάδα) σε κάθε περίπτωση αναγνωρίζει τη βίαιη δράση ως ένα από τα θεμέλια της ελευθερίας και της δημοκρατίας. Πολύ δε περισσότερο αυτό ισχύει με την καθιέρωση του δικαιώματος («δια παντός μέσου») αντίστασης και όχι απλά ενός δικαιώματος –μη βίαιης– ανυπακοής. Θα πρέπει δε να επισημανθεί ότι το δικαίωμα αυτό ακόμα και αν θεωρηθεί ότι αφορά τους πολίτες «που έχουν την αξίωση να πεισθούν με ορθολογικά επιχειρήματα ως προς τις επιλογές του δημοσίου χώρου» (έτσι Β. Βουτσάκης, *Η αρχή του κράτους δικαίου και οι νέες διατάξεις περί ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων*, ΝοΒ 2002 σ.27) επιτάσσει στους πολίτες αυτούς να βγούν έξω από το πεδίο του διαλόγου στο χώρο της βίαιης πράξης. Άλλωστε η Πολιτεία που οικοδομείται κατά τις συνταγματικές αρχές είναι αυτή που αναγνωρίζει το δικαίωμα (και δη το καθήκον) αντίστασης. Η διάταξη αυτή δεν μπορεί να αφαιρεθεί από το σύνολο των πολιτειακών θεσμών για να ερμηνευθεί εκ των υστέρων. Το θεσμικό γεγονός ότι πολιτικά εγκλήματα μπορεί να διεξαχθούν και εντός της δημοκρατίας αναγνωρίζεται άλλωστε άμεσα και από την διάταξη του άρθρου 97 του Συντάγματος που προβλέπει την εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων από μεικτά ορκωτά δικαστήρια εντός της θεσπισμένης δια του Συντάγματος δημοκρατίας.

4. Για την εγγενή σχέση Συντάγματος και βίας (αλλά και για τη σημασία που αποκτά υπό αυτό το φως η ερμηνεία του Συντάγματος) βλ. χαρακτηριστικά Robert Cover, *The bonds of constitutional interpretation: of the world, the deed and the role*, in Georgia Law Review 1986 σ. 817 επ., του ίδιου, *Violence and the World* in M.Minow-M.Ryan-A.Surat, *Narrative, Violence, and the Law - The essays of R.Cover*, 1992 σ. 204 υποσ. 2. Αντίστοιχα, στο συνταγματικό κείμενο αποτυπώνεται ένας θεσμικός φόβος για τις δυνατότητες που παρέχει στους κρατικούς μηχανισμούς το μονοπώλιο της οργανωμένης βίας και αυτό εκφράζεται μέσα και από τις ρυθμίσεις περί πολιτικών εγκλημάτων.

5. Για μια κριτική των αντιλήψεων που επιχειρούν μέσα από την καθολική ψηφοφορία να τεκμηριώσουν ως θεμέλιο του δικαίου ένα νέο (χειραφετητικό) μύθο (τη χειραφέτηση των πολιτών μέσω του εκδημοκρατισμού της κυρίαρχης εξουσίας) βλ. A.Barton, *Colonization of the self in the Modern State* in A.Carty (ed.), *Post Modern Law, Enlightenment and the Death of Man*, 1990, σ. 120 επ.

6. Παρά την ιδιαίτερα σημαντική (από επικοινωνιακή άποψη) αναγνώριση των πολιτικών κινήτρων των κατηγορουμένων από τον Πρόεδρο του δικαστηρίου, η αναγνώριση αυτή –με βία και την προηγούμενη απόφαση– δεν έχει νομικές συνέπειες ως προς τον χαρακτηρισμό των αδικημάτων.